

Jak lépe porozumět lidem, kteří žili v minulosti? Dobové perspektivy ve starších dějinách, koncepty historického myšlení a velká revize RVP ZV

Radmila Prchal Pavlíčková

Abstract: Understanding People of the Past. Historical Perspectives in Premodern History, Concepts of Historical Thinking, and the Czech Curricular Revision

The aim of this study is to demonstrate, through a concrete example, the possibilities of developing historical thinking in the field of historical perspectives for premodern history. The topic is grounded in subject-didactic theory, implicitly linked to the major revision of the Czech National Curriculum (P. Seixas, the “Big Six,” and the domestic 4+1 model of historical thinking), as well as in recent historiography concerned with the study of mentality in the early modern period. The article compares Czech textbooks with a German textbook in terms of how they incorporate the concept of salvation into their interpretation of the Reformation – a key aspect of the period’s ways of thinking and relating to life and death. The final part presents a specific research lesson based on working with personal sources from the sixteenth and seventeenth centuries, which allows us to understand the significance of Christianity in the thinking of people in pre-modern times and the influence it had on their actions.

Keywords: Historical Perspectives; Early Modern era; Reformation; salvation; ‘RVP ZV’ curricular revision

DOI: 10.14712/30298393.2025.2

„Strach z pekla aneb: jak se dostat do ráje? Mnohé pozdně středověké oltářní obrazy návštěvníkům kostela názorně ukazovaly, co je čeká na konci světa, u Posledního soudu. Prorocství Starého zákona oznamují Boží soud, který po konci světa a vzkříšení mrtvých definitivně oddělí dobré od zlých.“¹

Citát z německé učebnice *Forum Geschichte* nás uvádí do myšlenkového světa křesťanů a jednoduše formuluje základy přesvědčení o linearitě lidských dějin, které směřují od stvoření světa jako jasně definovaného počátku až ke konci v podobě Posledního soudu a věčného života – buď v nebi pro spasené, nebo v pekle pro zatracené. Myšlenkový svět středověkých a raněnovověkých lidí bytostně kořenil z eschatologické perspektivy lidského pozemského života. Věřící se v mnoha situacích a fázích svého života vztahovali k základní představě o spasení a zatracení, přičemž toužili po tom prvním a strachovali se toho druhého. Dějiny mentalit, historická antropologie nebo dějiny zbožnosti zobrazují předmoderní společnost jako společnost vztahující se k Bohu, hledající co nejjistější prostředky, které zajišťují spásu a eliminují rizika vedoucí do zatracení, a praktikuující – pokud ne průběžně, pak jistě ve chvílích ohrožení, krizí, nemocí a umírání – řadu konkrétních činností, o nichž lidé věřili, že jim posílí naději v dobrý konec na onom světě.

Velká revize Rámcových vzdělávacích programů přinese do výuky dějepisu několik inovací. Jedna z nich spočívá v tom, že očekávané výsledky učení mají směřovat k rozvoji historického myšlení žáků. Mají si osvojit poznání, *„že principem dějepisu není opakování definitivních závěrů“*, ale schopnost klást otázky a dovednost na ně odpovídat.² Autoři revize obsahu vzdělávacího oboru Dějepis se opřeli o aktuální oborově-didaktická východiska, především o domácí model historického myšlení 4+1 vyvinutý didaktiky při tvorbě badatelské učebnice *Soudobé dějiny* nakladatelství

1) Maike AXENKOPF (ed.), *Forum Geschichte*. Hessen. Bd. 2. *Vom Mittelalter bis zum Absolutismus*, Berlin 2021, s. 34: *„Höllenangst oder: Wie kommt man ins Paradies? Viele spätmittelalterliche Altarbilder führten den Kirchenbesuchern eindrucklich vor Augen, was sie am Ende der Welt, dem Jüngsten Tag, erwartete. Die Prophezeiungen des Alten Testaments kündigen ein göttliches Gericht an, das nach dem Ende der Welt und der Auferstehung der Toten endgültig die Guten von den Bösen trennt.“*

2) Dne 30. prosince 2024 byl Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy schválen revidovaný Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV). Obor dějepis je součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost, viz: [online], [citováno dne: 15. 9. 2025]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas>.

Fraus, jehož základem byl v Česku vlivný model Big six kanadského didaktika Petera Seixase.³ Jednou ze čtyř klíčových otázek, jež si mají žáci a žákyně umět podle revidovaného RVP ZV pokládat a pomocí zdrojů si na ně hledat a aktivně vytvářet odpovědi, je otázka, „*jak lépe porozumět lidem, kteří žili v minulosti*“.⁴

Cílem studie je na konkrétním příkladu ukázat možnosti rozvoje historického myšlení v oblasti dobových perspektiv pro starší dějiny. Studie má několik částí, tak aby před aplikační částí věnované učebnicím a konkrétnímu návrhu metodiky pro učitele byla vysvětlena oborově-didaktická a historiografická východiska. Nejprve je proto třeba stručně představit didaktický koncept dobových (historických) perspektiv v pojetí Petera Seixase a v domácí adaptaci vytvořené v souvislosti s rozvojem badatelsky orientované výuky. Poté je nutné přiblížit s oporou v recentní historiografii základní kontury myšlení lidí v předmoderní době, ukotvené v křesťanské eschatologii, a ukázat na konkrétních příkladech nedávných výzkumů, jak se dobová mentalita projevovala v jednání historických aktérů. Dále bude užitečné představit dosavadní výkladové paradigma reformace v českých učebnicích dějepisu pro základní školy a následně jej porovnat s odlišně pojatou prezentací tématu v kompetenčně orientované německé učebnici *Forum Geschichte*. Nakonec ukáží v podobě konkrétní výukové lekce možnosti využití pramenů osobní povahy pro rozvoj porozumění lidem, kteří žili v předmoderní době.

1. Historické (dobové) perspektivy

Součástí „velké šestky“ kanadského didaktika Petera Seixase je (jako v pořadí pátá) popsána dovednost zaujmout historickou perspektivu. Žáci a žákyně by měli mít podle Seixase ve výuce příležitosti podívat se na minulost, jak jen to je možné, očima současníků. Měli by se naučit schopnosti odložit moderní, aktuální a svou individuální perspektivu, a snažit

3) Peter SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six. Historical Thinking Concepts*, Toronto 2013; Jaroslav PINKAS, *Historická gramotnost*, Historie – Otázky – problémy 2, 2023, s. 5–13.

4) Dějepis, Revize rámcových vzdělávacích programů [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas/dej>. Veřejná konzultace, diskuze a kritika vůči návrhu RVP ZV pro vzdělávací oblast Člověk a společnost a vzdělávací obor Dějepis se týká většinou konkrétních výstupů, jejich volby a formulace. Netýká se úvodních textů ke vzdělávací oblasti a k oboru.

se pochopit dobovou perspektivu historických aktérů. Pochopit, proč lidé mysleli tak, jak mysleli, jak se při tom cítili, proč se rozhodovali tak, jak se rozhodovali, a proč dělali věci tak, jak je dělali.⁵

Peter Seixas v úvodu své knihy dokonce hovoří o tom, že „*minulost je cizí země*“, v níž žijí naprosto odlišní lidé s jinou kulturou a v jiných kulturních, myšlenkových i emočních souvislostech. Je proto důležité při výzkumu minulosti a při výuce dějepisu vyvozovat na základě primárních zdrojů závěry o jejich myšlenkovém světě, „*o tom, co si mysleli a čemu věřili*“, a díky tomu lépe a v dobových souvislostech porozumět jejich motivacím a jejich jednání.⁶

Kanadský didaktik formuloval v rámci tohoto konceptu historického myšlení pět guidepostů. Postuloval, že mezi současným světonázorem („*vírou, hodnotami a motivacemi*“) a světonázorem lidí v různých minulých obdobích může být „*obrovský rozdíl*“, dokonce „*oceán rozdílů*“.⁷ S tím se pojí požadavek vyhnout se prezentismu, tedy nevnučovat současné způsoby myšlení lidem v minulosti. Je nezbytné dále pochopit historický kontext a z důkazů ve zdrojích vyvozovat, jak lidé v minulosti mysleli, a reflektovat nejen diachronně různé pohledy současníků a historických aktérů, ale též synchronně, tedy porovnávat různé perspektivy historických aktérů ze stejného období navzájem.⁸

Seixas detailně vysvětluje, že studenti mají tendenci si představovat myšlení lidí v minulosti jako své vlastní a myslet si, že je snadné porozumět situaci „*Montezumy, který se poprvé setkal s Cortésem*“, nebo japonského pilota kamikadze za druhé světové války.⁹ Vysvětluje, že cílem výuky dějepisu je učit žáky zaujímat pomocí důkazů historickou perspektivu, tzn. vyvozovat „*závěry o myšlenkách a pocitech*“ lidí v minulosti. Porozumět jednání a rozhodování lidí v minulosti, například rozhodnutím Montezumy či pilota kamikadze, nelze správně bez porozumění jejich způsobu chápání světa a konkrétní situace, v níž jednají.

Podnětné pro kontext předložené studie je, že vstupním příkladem, který Seixas používá pro vysvětlení podstaty historických perspektiv, se stala

5) P. SEIXAS – T. MORTON, *The Big Six*, s. 135–167.

6) Tamtéž, s. 6.

7) Tamtéž, s. 144.

8) Tamtéž, s. 136.

9) Tamtéž, s. 138.

kniha historičky Julie Wheelwright o kanadské dívce Ester Wheelwright z 18. století a o jejím životním osudu v religiozním napětí mezi puritánstvím a konverzí ke katolictví. Ester byla jako sedmiletá dívka unesena z anglické puritánské rodiny k indiánskému kmeni Abenaků, pět let poté žila v jezuitské misi, až byla katolickým knězem osvobozena a přivedena do francouzského Quebecu, kde vstoupila do uršulinského kláštera a posléze se stala jeho abatýší.¹⁰ Historičku zajímá Esterin myšlenkový svět v napětí mezi (ne)dobrovolnými změnami náboženské a sociální příslušnosti, chce poznat „její myšlenky, city a příslušnost“, aniž by v pramenech tyto byly explicitně sdělovány. Zkoumá Esterin vnitřní svět poté, co prodělala dvojí přestup mezi třemi odlišnými systémy víry a způsoby života: přísným puritánstvím, indiánskou kulturou a katolictvím. Zajímá ji, jak vnímala svou konverzi a svou vlastní konfesní příslušnost za situace, kdy zvláště svět katolické Nové Francie chápal příslušníky odlišných náboženských směrů jako lidi, jež čeká věčné zatracení. Při výkladu Esterina vnitřního světa pomocí stop v pramenech reflektuje před čtenářem historička svůj vlastní výzkumný postup se všemi problémy, otázkami, slepými cestami, pochybnostmi i s přiznáním vstupů sama sebe (v podobě univerzálních lidských emocí a myšlenek) do výzkumu, včetně přiznání, že není s to plně porozumět pohnutkám, které Ester vedly k některým rozhodnutím.¹¹

Peter Seixas odvozuje, že dovednost zaujmout historickou perspektivu znamená „vyvozovat závěry, abyste dosáhli validního porozumění tomu, jaké byly pravděpodobně myšlenky a pocity historického aktéra“.¹² Upozorňuje, že historická věda nenachází na tyto otázky explicitní odpovědi, ale musí je opatrně rekonstruovat čtením „mezi řádky“ a s pomocí důkazů.¹³

Peter Seixas doporučuje při výuce modelovat žákům kontrasty („oceány rozdílů“), zvláště v oblastech, které pro ně samotné jsou jako pro teenagery významné. Upozorňuje, že pokus pochopit způsoby myšlení lidí

10) Julie WHEELWRIGHT, *Esther: The Remarkable True Story of Esther Wheelwright – Puritan Child, Native Daughter, Mother Superior*, Canada 2011.

11) P. SEIXAS – T. MORTON, *The Big Six*, s. 139–141.

12) Tamtéž, s. 146: „Instead, it means making inferences to achieve valid understanding of what the historical actor's thoughts and feelings likely were.“

13) Tamtéž, s. 142: „Reading between the Lines. If Julie cannot know Esther's motives, she does learn much about her by means of meticulous research. Esther's personal letters, in particular, provide ample indication of Esther's frame of mind and various stages of her life. Esther does not always say exactly what she is thinking, but Julie is able to extrapolate, or read between the lines.“

v minulosti znamená udělat „obtížný empatický skok“ a opakovaně se vrací mimo jiné právě k vlivu náboženství na způsoby chápání a prožívání věci v minulosti. Jako příklad uvádí mimo jiné vnímání mučednické smrti a bolesti – nelze podle něj jednoduše použít univerzálně platnou zkušenost o tom, že mučednická smrt je bolestivá: „Pokaždé, když předpokládáme takového společné rysy, riskujeme, že světu, v němž lidé prožívali věci hluboce odlišným způsobem, vnutíme myšlenky a emoce charakteristické pro naši dobu. Hluboká náboženská víra tak mohla mučedníkovi umožnit prožívat bolest hořícího těla způsobem, který je lidem na moderním sekulárním Západě cizí.“¹⁴ Nebezpečí anachronismu a prezentismu lze podle něj předcházet díky pochopení historického kontextu lidí v minulosti, pomocí pečlivé práce se zdroji a podkládání závěrů důkazy z pramenů, „jinak jde jen o dohady“.¹⁵

Na závěr kapitoly nabízí Seixas příklady aktivit, díky nimž se žáci mohou učit porozumění historickým perspektivám. V kontextu předložené studie je možné z nich vybrat alespoň jednu, kdy autor navrhuje využít téma odlišných reakcí na úmrtí novorozenců ve starší epoše v kontextu toho, že se jednalo o dobu, v níž umíralo mnoho dětí do jednoho roku. Vyvozuje, že přenášet jakousi univerzální zkušenost na způsoby prožívání smutku z úmrtí dítěte bez zohlednění dobového kontextu by mohlo být zavádějící.

Domácí odvozený model 4+1 upřednostňuje pojem „dobové perspektivy“, jejich stručně formulované pojetí je ale v zásadě identické se Seixasovým vysvětlením a opírá se o jeho osvědčené pojmy: „Mezi pohledy na svět, ať už se týkají víry, hodnot a motivací, které utvářely názory lidí v minulosti a které je utvářejí dnes, leží celý oceán rozdílů.“¹⁶

14) P. SEIXAS – T. MORTON, *The Big Six*, s. 144.

15) Tamtéž, s. 146.

16) Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny. Badatelská učebnice dějepisu pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia*, Praha 2022, s. 6; Dějepis+, *Historická gramotnost, Teorie projektu Dějepis+* [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://dejepisplus.npi.cz/historicka-gramotnost/>.

2. Eschatologická perspektiva lidského života jako klíč k dobové mentalitě ve starších dějinách

Pokud Peter Seixas navrhuje, aby žáci přemýšleli o minulosti jako o cizí zemi s odlišnými zvyky, jazykem, kulturou a náboženstvím, pak pro „výpravu“ do předmoderní doby lze velmi dobře použít ještě konkrétnější přirovnání historika k antropologovi, který se vypravil zkoumat indonéské domorodé kmeny. Domnívám se, že tak radikální metafora dobře vystihuje propastný rozdíl mezi předmoderním a moderním myšlenkovým světem aktéra poté, co evropská společnost prošla osvícenskou racionalizací, desakralizací, sekularizací myšlení, dospěla k ekumeně anebo začala využívat umělou inteligenci.

V průběhu 20. století se postupně rozšiřoval zájem historiků od tradičních dějin států a národů, spojených především s politickým a ekonomickým vývojem, směrem ke kulturním dějinám. Ke slovu se dostaly takové historické disciplíny jako dějiny mentalit nebo historická antropologie.¹⁷ Na významu nabyly otázky ohledně kolektivních sdílených představ určité společnosti a její konkrétní sociální, profesní či genderové vrstvy v určitém čase, ale také výzkumy soustředící se na životní svět, hodnoty, způsoby myšlení a jednání konkrétních historických aktérů, aplikující často postupy mikrohistorie.¹⁸

Významné téma představují výzkumy toho, jakou roli v kolektivních mentalitách a také myšlenkových světech historických aktérů má křesťanské učení a jakým způsobem se to konkrétně projevuje ve sdílení určitých představ o základních otázkách lidského bytí, na vzniku a provozování sociálně-náboženských praktik a v konkrétních projevech chování a rozhodování jednotlivých věřících.¹⁹ Do centra pozornosti se dostávaly takové typy pramenů, které byly s to odpovídat na otázky, „*jak pohlížel středověký*

17) Peter DINZELBACHER (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte. Hauptthemen in Einzeldarstellungen*, Stuttgart 1993; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002; Zdeněk R. NEŠPOR – Jan HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepiscetví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 1, 2004, s. 61–81.

18) Carlo GINZBURG, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000.

19) Veronika ČAPSKÁ, *Zbožnost*, in: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Lucie Storchová a kol. (eds.), Praha 2014, s. 319–337.

člověk na svět“,²⁰ čeho se obával,²¹ jak chápal život a smrt,²² jaké byly „názory a víry osamoceného jedince jedné sociální skupiny“,²³ či jaký význam měla konfese v každodenním životě jednotlivce.²⁴ Vedle výzkumu literárních děl teologů jako profesních specialistů (kázání, exempel, teologických příruček, nábožensky vzdělavatelné literatury a podobně) se ke slovu dostávaly prameny umožňující výzkumy zbožnosti „zdola“, v raném novověku velmi často díky lepšímu dochování pramenů osobní povahy, jako jsou deníky, paměti, korespondence.²⁵

Výzkumy potvrzovaly, že v základu myšlení o světě, jeho řádu, životu a smrti stálo křesťanství, které rámovalo představy o povaze života lidí na zemi v eschatologické perspektivě spásy a zatracení. Od něj se odvíjela představa o čase a jeho lineárním toku směrem od Stvoření světa po Poslední soud, který zaujímá v náboženské antropologii ústřední místo. Základní představy o bytí na zemi a na onom světě byly dány biblickým příběhem o vyhnání z ráje, údělu pozemské smrtelnosti a o vykoupení i příslibu věčného života díky smrti Ježíše Krista na kříži. Součástí myšlenkového světa lidí byla apokalyptická očekávání spojená s eschatologickým strachem a nadějí. Očekávání příchodu Antikrista a naplnění apokalyptických proroctví ústilo v dramatické narativy o podobě konce světa, které měly tendenci se aktivovat v době krizí.²⁶

Víra ve spásu a zatracení byla základem a konstantou myšlenkového světa lidí ve středověku a raném novověku a určovala, jak věřící chápal sám sebe, svůj život, nemoci, tělo, rodinu, čas, hříchy, smrt svých blízkých i svou vlastní. Křesťanské pojetí smrti jako ukončení pozemské pouti těla a následný přesun nesmrtelné duše na onen svět, před soud, jenž rozhodne o jejím pokračování do nebe či pekla, vedlo ve středověku ke vzniku

20) Anton Jakovlevič GUREVIČ, *Kultura a společnost středověké Evropy očima současníků. Exempla 13. století*, Praha 2022.

21) Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14.–18. století*, I.–II., Praha 1997, 1999.

22) Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti*, Praha 2020.

23) C. GINSBURG, *Sýr a červi*, s. 17.

24) Frank FÄTKENHEUER, *Lebenswelt und Religion. Mikro-historische Untersuchungen an Beispielen aus Franken um 1600*, Göttingen 2004.

25) Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Odpadlíci, noví křesťané a obyvatelé zpapeženěli. Náboženská proměna v pobělohorském období očima současníků*, Praha 2023.

26) Pavlína CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013; Volker LEPPIN, *Antichrist und Jüngster Tag. Das Profil apokalyptischer Flugschriften-publizistik im deutschen Luthertum 1548–1618*, Heidelberg 1999.

představy o dalším místě v zasněžení, určeném pro očišťování duší zatížených lehkým hříchem.²⁷ Víra v očištec a praktiky související s pomocí duším, které se v něm ocitly, měly umožnit naději na spásu většímu počtu věřících a stvořily další aktivity, jimiž si věřící mohli pojistit nebe, k nimž patřila například koupě odpustků, sloužení zádušních mší, udělování almužen, modlitby za zesnulé a podobně. Slovy francouzského kazatele 18. století, „veškerá lidská existence je vyjádřena ve třech slovech: žít, zemřít a být souzen. Rodíme se proto, abychom zemřeli, a umíráme proto, abychom byli souzeni“.²⁸

Otázka, jakými prostředky a náboženskými praktikami se dosahuje spásy a jak s nimi má správně zacházet církev a každý jednotlivý věřící, byla naprosto klíčová pro všechny kritiky středověké církve, heretické a reformní proudy a stála v centru reformních myšlenek husitství i reformátorů 16. století.²⁹ Zintenzivnění zbožnosti během pozdního 15. století, vysoká poptávka po náboženské literatuře, dostupnosti Písma ve vernakulárních jazycích i po náročných formách zbožných praktik, to vše bylo výsledkem sdíleného předpokladu, že „větší náboženské nasazení musí znamenat spolehlivější zajištění spásy“.³⁰ Lutherovo teologické promyšlení ovšem nakonec vyústilo v přesvědčení, že spásy věřící dosahuje nikoli na základě toho, co činí, případně jak intenzivně, ale pouhou milostí, již se mu dostává od Boha, a vírou. Jeho nauka o ospravedlnění pouhou vírou a milostí Boží ve svém důsledku podkopala papežskou církev, která se vůči věřícím prezentovala jako zprostředkovatelka spásy.³¹

Představa o konečnosti krátké pozemské pouti, touha po spase a obava ze zatracení se promítala do celé řady okolností lidských životů, nekomplexněji ale do představ o tak zvané dobré smrti a o nutnosti celoživotní přípravy na ni.³² Smrt byla chápána jako limitní událost, již má věřící povinnost „dobře“ vykonat, aby posílil své šance na úspěch v podobě spásy. Ohrožení, jemuž měl být věřící vystaven, spočívalo v klíčové představě o tom, že každého věřícího na smrtelném loži navštěvují síly nebe a pekla

27) Jacques Le GOFF, *Zrození očiště*, Praha 2003.

28) A. J. GUREVIČ, *Kultura a společnost středověké Evropy*, s. 85.

29) Pavel SOUKUP, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015, např. s. 73–76.

30) Thomas KAUFMANN, *Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace*, Praha 2020, s. 53.

31) Tamtéž, s. 84–95.

32) Miloš SLÁDEK (ed.), *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*, Jinočany 2000.

a ďábel jej ještě naposledy usiluje stáhnout různými zlými pokušeními na scestí. Nutí jej zapřít Boha a zřít se Krista, pokouší pevnost jeho víry a usiluje jej zvíkat. Umírání a smrt byly chápány především jako kritický okamžik, v němž je třeba nepodlehnout pokušením ďábla. Především proto byla smrt vnímána jako poslední boj a líčena velmi militárním způsobem jako kolbiště, na němž se finálně rozhoduje o šancích umírajícího na dobrý osud jeho duše na věčnosti.

Toto základní nastavení vůči umírání a smrti mělo řadu konkrétních dopadů na zbožné praktiky věřících. Především to byl ideál celoživotní přípravy na smrt související s představou, že „umění dobré smrti“ se dá naučit, zcela v duchu dodnes platné a v tomto kontextu v dobových pramenech používané věty, že kdo je připraven, není zaskočen. Věřící měli k dispozici celý arzenál prostředků (obrazy, knihy, modlitební pomůcky a předměty), které je měly neustále upomínat na jejich smrtelnost a disciplinovat v rámci hesla: „Pamatuj na smrt a nezhřešiš.“³³

Peter Seixas trefně ukázal, že jednou z cest, jak se soustředit na dobové (historické) perspektivy, je využití historických výzkumů, které se snaží rekonstruovat s pomocí různorodých dochovaných pramenů způsoby myšlení historických aktérů a jejich životní světy. Opřel se, jak již bylo zmíněno výše, o práci kanadské historičky Julie Wheelwright, která rekonstruovala mimo jiné prostřednictvím pramenů osobní povahy specifickou ženskou a náboženskou zkušenost dívky v 18. století. Podobných historických studií, které se soustředí na životní svět jednoho historického aktéra nebo aktérky (či skupiny) a s pomocí rozličných pramenů pečlivě rekonstruují jeho (jejich) životní okolnosti, hodnoty, představy, názory a způsoby vnímání sebe sama a světa, je zvláště pro období raného novověku, v němž narůstá počet i pestrost pramenů, celá řada. Pokusím se zcela výběrově a na základě subjektivní volby nabídnout několik málo příkladů, o nichž se domnívám, že velmi dobře ukazují rozličné role náboženství v životech historických aktérů a akterek a způsoby přítomnosti víry v různých kontextech, aniž by se (a to považuji za podstatné) jednalo o výzkumy, které by se primárně hlásily k dějinám náboženství nebo církve.

33) Jana GROLLOVÁ, *Memento mori středověkých reformních postil. Obraz života a smrti v písemné tradici českého středověkého kazatelství*, Ostrava 2017.

Podobně jako Julie Wheelwright, také americko-kanadská historička Natalie Zemon David se soustředila v dnes již klasické práci *Ženy na okraji* na životní světy v tomto případě hned tří žen – katolické misionářky, židovské obchodnice a protestantské umělkyně a přírodovědkyně. Díky unikátním pramenům, které sepsaly a vytvořily, rekonstruovala nejen jejich pozoruhodné autobiografie a způsoby spirituální, intelektuální a ekonomické seberealizace na okraji mezi ženským a mužským světem, ale také obraz toho, jak samy sebe vnímaly, jakou roli v jejich životě hrála víra a jak byly s to své já tlumočit prostřednictvím prostředků, které byly dostupné vzdělaným ženám.³⁴

Jiný přístup zvolil německý historik Frank Fätkenheuer, který sledoval primárně význam náboženství v životních světech několika mužů, řemeslníků, obchodníků, ale též jednoho duchovního. Zajímalo jej, jakým způsobem se na stránkách svých deníků a dalších pramenů osobní povahy věnují náboženským tématům v období vrcholící konfesionalizace kolem roku 1600. Rekonstruoval díky tomu specifické způsoby jejich vnímání konfese a různých religiozních zkušeností a analyzoval, jak tito sami artikulovali svou konfesní příslušnost a jakou hodnotu jí přisuzovali.³⁵

Podstatně odlišným příkladem práce, která se soustředí na způsoby prožívání a rekonstrukci vnímání historických aktérů a jejich hodnotový svět, je *Bílá hora* francouzského historika Oliviera Chalina. Kniha věnovaná bitvě, již bylo rozhodnuto české stavovské povstání, se dle autorových slov snaží „vrátit Bílou horu sedmnáctému století“.³⁶ Chalin se pokouší představit myšlení lidí, kteří se na bitevním poli potkali, rekonstruovat mimo jiné náboženské motivace velitelů vojsk i vojáků. Zvláštní pozornost věnuje dobovému vnímání proroctví, nadpřirozena a přítomnosti posvátného obrazu a magické manipulaci s ním v průběhu bitvy na katolické straně. Přiznává náboženství v kontextu politicko-vojenské události privilegované postavení a snaží se také porozumět prožitku bitvy a procitovanému násilí.³⁷

34) Natalie Zemon DAVIS, *Ženy na okraji. Tři životy 17. století*, Praha 2013.

35) Frank FÄTKENHEUER, *Lebenswelt und Religion. Mikro-historische Untersuchungen an Beispielen aus Franken um 1600*, Göttingen 2004.

36) Olivier CHALIN, *Bílá hora*, Praha 2013, s. 58.

37) Tamtéž, s. 64.

Posledním vybraným příkladem studie, jež odhaluje význam náboženství v životech lidí raného novověku, je kniha britské historičky Suzanne Ivanič, která analyzovala prostřednictvím inventářů domácností a dochovaných hmotných předmětů materiálně-duchovní svět měšťanských domácností v 17. století v Praze.³⁸ Tento hmotný svět vnímá jako způsob, jak nahlédnout do vnitřního žitého náboženství majitelů a majitelek předmětů, jako okno do jejich kosmu. Hmotný svět vypovídá podle autorky o tom, jak lidé „uskutečňovali“ náboženství, svědčí o jejich světonázoru, kultuře a mentalitě v tak jemných nuancích, v nichž nebyla s to se vepsat do textových pramenů. Lidé byli podle ní ve svých domech obklopeni „mluvícími“ předměty, které obsahovaly texty a nápisy a představovaly impulsy pro určité zbožné chování nebo smýšlení.³⁹ Byly to nejen náboženské obrazy a knihy, ale také předměty denní potřeby. Hesla náboženského obsahu na kachlích, pohárech a příborech mohla v uživateli vyvolávat konkrétní myšlenky, vstupovat svým sdělením do jejich každodenních aktivit, či je dokonce podněcovat k určitému zbožnému chování při běžné profánní činnosti. Zpřítomňovaly Boha v domácnosti a byly stručným poselstvím o základních křesťanských pravdách. Úsměvným příkladem může být lžice s dvěma heslovitými nápisy: na straně jedné „jez“ a na straně druhé „nezapomeň na Boha“.⁴⁰ Ivanič považuje podobné, v knize detailně popsané příklady za důkazy o každodenní náboženské interakci věřících, která probíhala při rutinních činnostech díky předmětům explicitně artikulujícím vazbu na náboženství.

Konkrétní příklady historických výzkumů posledních let měly ukázat, že nové historiografické trendy zcela konvenují Seixasovu požadavku

38) Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ (rec.), *Suzanna Ivanič, Cosmos and materiality in Early Modern Prague*, Oxford 2021, *Dějiny – Teorie – Kritika* 1, 2023, s. 187–192.

39) Suzanne IVANIČ, *Cosmos and Materiality in Early Modern Prague*, Oxford 2021, s. 104–120.

40) Podobně komunikoval podle autorky se svým uživatelem nůž, jehož rukojeť byla zdobena starozákonním výjevem obětování Izáka. Ten, kdo uchopil nůž, sevřel ve své dlaní podle Suzanny Ivanič nejen hmotu a náčiní, ale také poselství o důvěře v Boha. Hodiny s vyrytými iniciálami INRI zviditelňovaly čas smrti Ježíše Krista a působily jako memento mori – výzva k pamatování na konečnost lidského pozemského života. Sady nádobí věnované při sňatku byly zdobeny křížky, křestní lžice nesla vyobrazení světce či výjevy ukřižování Krista nebo Poslední večeře. Autorka přesvědčivě dokládá, že domácnosti byly plné předmětů, které podněcovaly víru i zbožnost. Při běžných činnostech, jako bylo stolování, oblékání a podobně, manipulovali pražští měšťané a měšťanky s předměty, které měly amuletické vlastnosti, měly přinášet do rodiny boží ochranu a současně měly připomínat dárce.

soustředit se mimo jiné na dobové perspektivy historických aktérů, včetně porozumění světu náboženství a jeho významu pro myšlení lidí v předmoderní době, a představují poměrně kvalitní a rozsáhlý historiografický základ pro didaktizaci a využití ve vzdělávání.

3. Obraz reformace v českých učebnicích dějepisu pro základní školy

Modelové téma počátku luteránské reformace jsem si vybrala z několika důvodů. Mám za to, že reformace a navazující konfesionalizace má potenciál ukázat velmi dobře základní principy myšlení věřících ve středověku a v raném novověku. Dále, tématem konfesionalizaci i setkávání a střetávání konfesních kultur v raném novověku se výzkumně sama zabývám. A naposledy, jedná se o téma, k němuž jsem měla dobrý srovnávací materiál v podobě několika českých učebnic a jedné německé. Jsem ovšem přesvědčena, že podobnou sondu by bylo možné provést v podstatě do jakéhokoli konkrétního tématu, které má schopnost zobrazovat kontury myšlení lidí v předmoderní společnosti.

Položila jsem si otázku, jak současné učebnice dějepisu reflektují tento myšlenkový svět lidí ve středověku a raném novověku při výkladu témat spojených s náboženskými dějinami. Jako konkrétní příklad jsem si zvolila jeden z klíčových okamžiků evropských raněnovověkých dějin, vznik reformace a rozpad západokřesťanské univerzální církve v 16. století. Mým cílem je charakterizovat, jaká témata jsou pro narativ o reformaci v českých učebnicích klíčová a jak v nich je či není přítomna souvislost s bazálním významem náboženství pro věřící v raném novověku a s kategorií spásy.

Analýzu zakládám na porovnání několika učebnic dějepisu pro základní školy a nižší třídy víceletých gymnázií, a to z nakladatelství SPN,⁴¹

41) Veronika VÁLKOVÁ, *Dějepis 7. Středověk a raný novověk pro základní školy*, Praha 2009. Učebnice v bibliografickém záznamu identifikuji též pomocí nakladatelství, které má více identifikační hodnotu než jména redaktorů větších či rozsáhlých autorských kolektivů; výhradní identifikace jménem autora by měla smysl pouze u učebnic z SPN, které píše jediná autorka.

Fraus,⁴² Nová škola – DUHA⁴³ a Taktik,⁴⁴ které patří v současné době k předním nakladatelstvím na trhu s učebnicemi. Jedná se bez výjimky o učebnice pro 7. třídu, do nichž je téma reformace 16. století tradičně v chronologickém pojetí dějepisu řazeno. Tématu je zpravidla věnována jedna strana až dvě.

Výkladová část vykazuje ve většině učebnic pozoruhodné shody: reformace je prezentována primárně jako „náprava církve jako instituce“,⁴⁵ v učebnici SPN se explicitně uvádí, že v reformaci nebylo kritizováno „náboženství“, ale instituce, poměry v ní a její praktiky.⁴⁶ Shodně učebnice vztahují reformaci k Janu Husovi a domácí reformní tradici, na niž měl Luther podle nich navázat.⁴⁷ Akcentují jako problém, který se reformátoři rozhodli řešit, zejména životní styl a morálku kněží odporující Bibli a Desateru,⁴⁸ „způsob života církve“,⁴⁹ „přepychový život církevních hodnostá-

42) Václav FRONK (ed.), *Dějepis 7. Středověk a počátky nové doby. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*, Plzeň 2009.

43) Karla PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7. Středověk, počátek novověku. Učebnice pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*, Brno 2018.

44) Petr MÁCHA a kol., *Hravý dějepis 7. Středověk a raný novověk. Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, Praha 2017.

45) K. PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7*, s. 99: „Kořeny reformace jsou ve snaze napravit katolickou církev [...]. Katolickou církev vnímali jako nenapravitelnou a rozhodli se pro zakládání nových církví.“

46) V. VÁLKOVÁ, *Dějepis 7*, s. 124–125: „Stejně jako před sto lety byla i nyní kritizována církev jako instituce, nikoli náboženství [...].“

47) Patrně nejdětalněji, žel nepřesně učebnice Nová škola – DUHA ve vstupním odstavci, viz K. PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7*, s. 99: „[...] V augustiniánském klášteře, kde několik let žil, měli v knihovně rukopisy Jana Husa a Luther je četl. O Husovi tudíž věděl, dokonce už tehdy ho to zaujalo. Mezi Lutherem a Husem je přitom 100 let. Česká reformace tedy už sto let existovala jako izolovaný jev a spolu s ním Jan Hus jako arcikacíř. A nyní se k němu po sto letech přiznává německý teolog Martin Luther.“ Moderní výzkum potvrzuje, že v klášteře se Luther mohl se spisy seznámit, první zmínka, kdy Luther o Husovi píše, je ale až v jeho dopise z února 1520, kdy vysvětluje, že v lipské disputaci s Eckem roku 1519 zjistil, že nevědomky učí totožné věci jako Jan Hus. V letech před svým vystoupením se ztotožňoval s odsuzováním Husa a utrakvismu jako kacířů. Peter MORÉE, *Od Jana Husa k Martinu Lutherovi. O tom, jak se stal Jan Hus součástí luterské reformace*, in: *Studie a texty evangelické teologické fakulty 1*, 2018, (K výročí Martina Luthera. Reformační teologie po pěti staletích), Martin Prudký (ed.), s. 153–165.

48) P. MÁCHA a kol., *Hravý dějepis 7*, s. 101: „Bohatství církve a církevních hodnostářů se totiž neustále zvětšovalo. Často žili přepychovým životem, který se nepodobal původnímu křesťanství popsanému v Bibli, prohřešovali se proti Desateru, kupovali si církevní úřady. To vše byly věci, které se staly terčem kritiky a vedly v některých zemích ke snaze církev napravit, reformovat.“

49) V. VÁLKOVÁ, *Dějepis 7*, s. 124.

řů“, kupování církevních úřadů a prodej odpustků.⁵⁰ Reformace je shodně všemi autory a autorkami líčena jako sled zejména politických událostí, které vedly ke vzniku luterství a kalvinismu. Učebnice svorně zohledňují sociální aspekty reformace, zvláště vztah knížat a poddaných, a otázku práva na odpor poddaných proti vrchnosti.⁵¹ Jinými slovy, dějiny reformace jsou dějinami politických událostí, v nichž je klíčem k porozumění napravení fungování úřadu, jehož představitelé dělají nesprávné věci.

Do politicko-sociálního narativu buď vůbec nevstupují,⁵² anebo velmi problematicky, otázky související s podstatou reformace, tedy s promýšlením zdrojů spásy a zajištění eschatologického bezpečí pro věřící. Pouze učebnice Fraus je v tomto ohledu více vyvážená, když uvádí, že Luther při studiu Bible začal pochybovat, zda ji církev vykládá správně, a to bylo podnětem jeho vystoupení. Podobně při vysvětlení podstaty kalvinismu učebnice Fraus uvádí, že Kalvín věřil, že lidé jsou předurčení Bohem ke spáse či zatracení.⁵³ *Hravý dějepis* se soustředí na vnější projevy víry: Luther tvrdil, že nestačí jen pravidelně vykonávat zbožné skutky, ale kladl důraz „na osobní víru jednotlivce“. Kalvinismus pak představuje prostřednictvím přísného životního stylu spojeného se sociální kontrolou věřících a pouze v okrajové liště je téma spásy uvedeno v odstavci *Touha vyniknout*, kde je predestinace vztažena k ekonomickému chování věřících.⁵⁴ Velmi zajímavě zahrnuje pojem *Spasení* učebnice SPN, když jejímu výkladu a důležitosti pro reformaci sice věnuje obsahově dobře napsaný samostatný odstavec,

50) P. MÁCHA a kol., *Hravý dějepis* 7, s. 101: „Nejvýrazněji vystoupil s kritikou církve německý mnich Martin Luther [...] kritizoval katolickou církev, způsob jejího života a prodávání odpustků.“

51) Učebnice SPN vysvětluje příklon protestantské šlechty k Lutherovu učení ryze pragmatickými politickými důvody. Reformace pro ni byla atraktivní, protože mohla zabrat církevní majetek a dále proto, že Luther nesouhlasil s odporem poddaných vůči vrchnosti, „i kdyby byla nespravedlivá a nechovala se k nim dobře, což knížatům samozřejmě vyhovovalo“. V. VÁLKO-VÁ, *Dějepis* 7, s. 124.

52) K. PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis* 7, s. 99–100.

53) V. FRONK (ed.), *Dějepis* 7, s. 120: „Martin Luther chtěl reformovat katolickou církev [...] při studiu Bible začal pochybovat, zda ji církev vykládá správně.“ „Podstatou jeho učení (Kalvína) byla víra v předurčení. Věřil, že Bůh už předem určil lidi buď ke spáse, anebo k zatracení.“

54) P. MÁCHA a kol., *Hravý dějepis* 7, s. 101–102: „Touha vyniknout. Jan Kalvín rozvinul nauku o předurčení, podle které Bůh předem rozhodl o osudu člověka a předurčil, jestli bude spasen (přijde do nebe), či zatracen (přijde do pekla). Nikdo předem neví, jestli je předurčen ke spasení, a proto by se měl chovat tak, jako kdyby předurčen byl – nemarnit čas, a naopak pracovat a snažit se vyniknout. Kalvinismus tak byl blízký například obchodníkům či podnikatelům.“

ale umisťuje jej opět do marginálního barevného pruhu u vnějšího okraje, který je určen jen na „zajímavosti a otázky k zamyšlení“.⁵⁵

Co se týče obrazového doprovodu, v učebnici SPN jej tvoří výhradně ilustrativní portréty: portrét Martina Luthera je v hlavním textu a portréty jeho manželky Kateřiny von Bora, Tomáše Müntzera a Jana Kalvína jsou umístěny v okrajové liště. Popisky tvoří buď jméno portrétovaného, nebo doplňující informace o Lutherově sňatku a odmítnutí celibátu, resp. o Müntzerovi a selské válce. Podobně v učebnici *Hravý dějepis* od Taktiku jsou jediným obrazovým doprovodem portréty umístěné v modrých okrajových polích. Kromě reformátorů (Luther, Müntzer, Zwingli, Kalvín) je zde ještě portrét císaře Karla V. Portréty jsou stejně jako v předchozí učebnici provázeny jménem vyobrazené osobnosti a dalším výkladovým textem. Také učebnice z nakladatelství Nová škola – DUHA volí portréty osobností (Luther, Kalvín), skupinový portrét (Lutherova rodina) a obraz nesprávně identifikovaný jako „*augsburský mír*“.⁵⁶ Ilustrace jsou opět buď pouze se jménem, případně s dalším výkladovým textem.

Pouze učebnice z nakladatelství Fraus je kreativnější jak ve volbě obrazového doprovodu, tak v tom, že se nejedná o ilustrace k výkladu, ale každý obrázek je využit k zadání problémové úlohy. Z portrétů používá Fraus jen vyobrazení Martina Luthera a dále je zde kontrastován pohled do interiéru katolického a protestantského kostela a ukázka ze dvou dobových letáků, z nichž jeden Luthera kritizuje jako nástroj ďábla a druhý jej prezentuje jako zvěstovatele Božího slova. Ilustrace nejsou na rozdíl od ostatních učebnic doplněny dalším výkladovým textem, ale úkolem: žáci a žákyně mají vysvětlit, proč na portrétu Luther tiskne pravicí na srdce

55) V. VÁLKOVÁ, *Dějepis 7*, s. 5: „Větší část, tištěná na bílém podkladě, obsahuje základní učivo [...]. V barevném pruhu u vnějšího okraje každé stránky zase najdete různé zajímavosti, otázky k zamyšlení, náměty na referáty atd.“

56) Použitá ilustrace nezobrazuje uzavření augsburského míru roku 1555, ale předání augsburské konfese roku 1530 císaři Karlu V. na říšském sněmu v Augsburku. Jedná se o tzv. Konfessionsbild, olejomalbu z kostela sv. Jana ve Schweinfurtu z konce 16. století s náročným ikonografickým programem představujícím pilíře luteránského vyznání: uprostřed je vyobrazeno předání augsburské konfese císaři, který sedí na trůnu, osmi říšskými knížaty hlásícími se k luterství. Po stranách centrálního výjevu se nacházejí vpravo vyobrazení křtu, Večeře Páně s přijímáním podobojí, kázání a kostelního zpěvu, vlevo vyučování katechismu a v pozadí svatba. Wolfgang BRÜCKNER, *Lutherische Bekenntnismalerei des 16. bis 18. Jahrhunderts. Die illustrierte Confessio Augustana*, Regensburg 2007.

a v druhé ruce drží knihu. V případě dobových letáků mají na základě porozumění obsahu obrázku rozlišit, který sloužil luteránské a který pa-pežské propagandě. V případě církevní architektury mají rozpoznat, který interiér kostela je katolický a který evangelický, a zdůvodnit, proč se tak domnívají.⁵⁷

Obecně lze na základě porovnání říci, že současné učebnice předkládají vznik reformace a konfesních církví v 16. století jako politickou událost, jejímž podnětem byla nefungující instituce (církev), jejíž činnost se neda-řilo dlouhodobě opravit (Hus), až muselo dojít k založení nových institucí (Luther, Kalvín). Odpustky jsou představeny jen jako zdroj výdělků církve a ta je kritizována za to, že disponuje majetkem, není však zohledněno, ja-kou roli měly odpustky pro věřící v kontextu praktik umožňujících zvětšit možnosti dosažení spásy. Reformace není primárně chápána jako proces hledání a promýšlení podstaty spásy a kritika církevních praktik, které podle reformátorů neprospívají, nebo dokonce škodí spáse. Nikde není obsažena myšlenka, že za kritikou církve stála otázka, zda může instituce vzdálená původním představám zprostředkovávat spásu věřícím.

Nechci tím říci, že tyto aspekty nebyly součástí celého procesu nebo že by výklad obsahoval omyly. Chci ale upozornit na to, že v takto jed-nostranném výkladu dochází k relativně velkému upozadění toho nejdů-ležitějšího, oč v reformaci šlo. Absenci a marginalizaci náboženské rovi-ny reformace lze patrně považovat za pozůstatek marxistického pojetí, v němž Hus i další reformátoři byli především sociální revolucionáři. Jak trefně komentoval medievista Pavel Soukup ve své práci o Janu Husovi, Nejedlého „*názor, že náboženský jazyk [Husových traktátů – pozn. autorky] je nutným zlem vlastním době, která se jinak vyjadřovat neuměla, že je však třeba si ho víceméně odmyslet, pokud chceme proniknout k relevantním názo-rům aktérů, prokazuje dlouhou životnost*“.⁵⁸ V každém případě je zřejmé, že tradičně reprodukováný a repetitovaný narativ nezohledňuje požadavek ohledně porozumění dobovým perspektivám historických aktérů a nezo-hledňuje nejpodstatnější aspekt jejich myšlenkového světa.

57) V. FRONK (ed.), *Dějepis* 7, s. 120.

58) P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 19.

4. Příklad z Německa: kompetenčně orientovaná učebnice *Forum Geschichte*

Učebnici *Forum Geschichte* vydává německé nakladatelství Cornelsen Verlag, které je jedním z předních vydavatelů vzdělávacích materiálů v Německu pro různé předměty a stupně.⁵⁹ Učebnice je dostupná ve variantě pro základní a střední školy a též v regionálních variantách pro jednotlivé spolkové země. Z geografického hlediska je jádrem výkladu prostor dnešního Německa a západní Evropy, zejména Francie a Anglie. Učebnice se soustředí na zprostředkování moderního vědeckého poznání a komplementárně na rozvoj kompetencí, zejména klade důraz na práci s prameny, rozvíjí dovednosti spojené s analýzou a interpretací zdrojů a její součástí je promyšlená metodická podpora pro žáky a žákyně pro práci s primárními zdroji.

Téma luteránské reformace je součástí druhého dílu nazvaného *Od středověku po absolutismus*, který je rozčleněn na několik tematicko-chronologických oddílů, jejichž některé názvy, stejně jako názvy dílčích kapitol, jsou formulovány jako otázky: 1. Kdo panoval ve středověku?, 2. Jak žili lidé ve středověku?, 3. Víra jako orientace ve středověku, 4. Nové myšlení a nové horizonty, 5. Veroučné a mocenské boje v Evropě.

Lutherova reformace je zařazena do posledního, pátého oddílu a jsou jí věnovány, nepochybně s ohledem na to, že se jedná o důležité téma německých dějin a historiografie, tři kapitoly, z nichž každá zaujímá dvě protilehlé strany. První nese název *Prodej odpustků: obchod se strachem?*, další *Mnich se staví proti papeži a císaři: podaří se mu to?* a poslední *Reformace: Jak se z Lutherova protestu stala nová konfese?*⁶⁰ Zaměřuji se zejména na první kapitolu, která věnuje detailní pozornost základním podobám pozdně středověké zbožnosti vyplývajících z významu náboženství a z kolektivně sdílených představ o Posledním soudu. Tato kapitola představuje svým důrazem na dobové chápání spásy úvod a klíč k pochopení Lutherova vystoupení a vzniku luteránské církve.

Dvoustranu uvozuje tvrzení, že pozdně středověký člověk byl velmi zbožný a bohabojný a vše (nemoci, války a smrt), považoval za Boží dílo,

59) M. AXENKOPF (ed.), *Forum Geschichte*; Cornelsen Verlag [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.cornelsen.de/gymnasium/faecher/geschichte>.

60) Tamtéž, s. 134–139.

a proto se ve svém každodenním životě snažil o zbožný život bez hříchů. Následuje výklad o strachu z pekla, ze zatracení a o prodeji odpustků, rozdělený do tří samostatných odstavců: „Mnoho pozdně středověkých oltářních obrazů ukazovalo návštěvníkům kostelů, co je čeká na konci světa, při Posledním soudu [...]. Věřící, kteří usilovali o osvobození od hříchů, toho dosahovali – jak slibovala církev – skrze dobré skutky, k čemuž patřilo i placení penězi. Od vrcholného středověku měl papež právo vybírat odpustky [...] věřící je kupovali ze strachu, aby dosáhli odpuštění svých hříchů.“ Prodej odpustků je prezentován jako církevní byznys, jímž církev využívala strachu věřících ze zatracení a nabízela jim za peníze odpuštění trestů za hříchy. Obecné téma je konkretizováno příkladem Johanna Tetzela, jehož odpustková kampaň byla přímým podnětem pro zveřejnění 95 tezí Martinem Lutherem v říjnu 1517: „Odpustkoví kazatelé [...] cestovali po zemi a vyzývali ‚ubohé hříšníky‘ k zaplacení. Věřící kupovali ze strachu církevně vystavené odpustkové listiny, aby dosáhli odpuštění svých hříchů.“ Téma je v posledním výkladovém odstavci konkretizováno na odpustkovou kampaň papeže Lva X. z roku 1517 související se snahou získat prostředky na dostavbu svatopetrského dómu.

Podstatnou součástí kapitoly tvoří čtyři vizuální a textové prameny, kterým je vyhrazena více než polovina dvoustrany a jež provází konkrétní badatelské úkoly. Téměř polovinu první strany zaujímá pozdně středověký oltářní obraz Posledního soudu Stefana Lochnera z roku 1435. Žáci a žákyně mají za úkol popsat a vyložit obraz pomocí pracovního postupu, s nímž se seznámili již dříve při analýze středověkého obrazového pramene.⁶¹ Cílem je, aby popsali postavy, předměty, pozice, situace a děj, který má při Posledním soudu proběhnout, aby porozuměli smyslu jednání klíčových postav, smyslu jejich gest a symbolů a formulovali syntézu ohledně informace, již obraz sděloval věřícím. Poté si má žák či žákyně představit, že je „v kostele kolem roku 1500 a během mše se díváš na oltářní obraz. Popiš, jak na tebe působí.“ Další tři prameny zmíním už jen stručně. Jedná se o leták

61) V celé učebnici jsou průběžně vloženy dvoustrany, které nabízejí žákům metodické postupy pro analýzu a interpretaci různorodých vizuálních a hmotných pramenů: středověká iluminace, renesanční portrét, tištěný leták, pomník apod. Metodika vždy obsahuje kontextualizaci pramene v rámci historické epochy, žánru a konkrétních okolností vzniku, například leták je uvozen informací o knihtisku jako novém nástroji pro šíření první tištěné propagandy, v tomto případě náboženské. Poté obsahuje bod po bodu postup, jaké otázky má žák zodpovědět a vyřešit, aby dokázal v posledku správně vyložit pramen a vyhodnotit jeho vypovídací možnosti.

znázorňující prodej odpustků z roku 1521 Lucase Cranacha st., u nějž mají žáci po popisu vyobrazené scény stanovit, jaký názor zaujímá autor letáku, a zdůvodnit své mínění. Dále jde o úryvek ze soudobé publicisticko-historické práce o třech papežích na přelomu 15. a 16. století, jenž slouží k tomu, aby žáci vypsali katalog „*hříchů, jichž se dopustili papeži kolem roku 1500*“. Poslední zdroj, fotografie průčelí svatopetrského chrámu v Římě, má více méně ilustrativní funkci a slouží jako opora pro zodpovězení zastřešující otázky, jak církev obchodovala se strachem věřících z Posledního soudu.

Nejdříve se tedy poměrně detailní pozornost věnuje dobovým představám o dosahování spásy a otázce, jakou roli v ní měla odpustková praxe, aby žáci porozuměli obavám lidí ze zatracení a jejich touze zajistit si dostupnými prostředky větší šance. Až poté je fokus přesměrován na vystoupení Martina Luthera.

Východiskem navazující kapitoly s názvem *Mnich se staví proti papeži a císaři: podaří se mu to?* je tvrzení, že mnoho duchovních kritizovalo církev kvůli obchodu s odpustky a žádalo změnu. Reformace je tady ukotvena v důkladném představení myšlenkového světa lidí, touhy po zajištění spásy duše, v rámci níž jim církev nabízela dle reformátorů problematický prostředek v podobě prodeje odpustků. Také další kapitola, *Jak se z Lutherova protestu stala nová konfese?*, obsahuje výklad o Lutherově věrouce, popis jeho nauky o ospravedlnění a popis solafideismu, tedy toho, že věřící dle Luthera dosahuje spásy jen skrze víru díky milosti Boží. Podobně k informaci o kalvinismu, jemuž je ovšem věnován podstatně menší prostor, patří primárně vysvětlení učení o predestinaci.

Právě představený způsob prezentace vzniku reformace a následně konfesních církví je vyváženější díky tomu, že zohledňuje podstatné aspekty dobových perspektiv historických aktérů, jejich myšlenkový svět, jejich představy o životě, smrti a eschatologii. Náboženské a politické události související s reformací jsou vyvozeny z porozumění motivacím historických aktérů.

5. Dobové perspektivy a výzva pramenů osobní povahy

Porozumět dobovým perspektivám historických aktérů a akterek ve středověku a raném novověku je podstatně komplikovanějším úkolem, než je tomu v moderních dějinách, které se mohou při zkoumání myšlenkového

světa lidí ve 20. a 21. století opřít o rozsáhlou škálu primárních zdrojů, včetně sebevypovědí lidí v pramenech osobní povahy. Výukové lekce směřující k porozumění dobovým perspektivám historických aktérů moderní doby jsou součástí badatelské učebnice *Soudobé dějiny* a jsou hojně zařazeny též v rámci lekcí připravených v projektu Dějepis+.⁶² Pro středověk a raný novověk bude důležité důkladně a inovativně promyslet, pomocí jakých pramenů můžeme s žáky a žákyněmi zkoumat myšlenkový svět lidí těchto epoch a jak lze vytvořit příležitosti, v nichž žáci mohou porozumět světu víry, hodnot a názorů tehdejších lidí. Považuji za důležité v české silně sekularizované a ateistické společnosti 21. století vytvářet situace,⁶³ v nichž se žáci a žákyně mohou ponořit do intimního myšlenkového světa lidí a pochopit význam, který pro ně má v každodenním životě víra v Boha a víra ve spásu; teprve poté je možné s nimi zkoumat, jak se tento propisuje do takzvaně velkých událostí, jako je například reformace a její důsledky.

V poslední části studie představím konkrétní metodiku, založenou na práci s prameny osobní povahy ze 17. století. Lekce je zaměřena na to, aby žáci pomocí badatelské práce s několika primárními zdroji, sepsanými konkrétními historickými aktéry a aktérkami, pátrali po jejich postojích a názorech a stanovili s pomocí důkazů, jaký význam v jejich životě mohla mít jejich víra, jak ovlivňovala jejich jednání a chování a jak se podílela na jejich rozhodování v běžných situacích i kritických chvílích. Lekci lze využít pro základní i střední školu a jen adaptovat náročnost práce se zdroji.⁶⁴

Funkčnost přístupu jsem ověřila na workshopech pro vyučující dějepisu a pro historiky a historičky starších dějin,⁶⁵ ve svých seminářích z dě-

62) V celkovém počtu lekcí, které vznikly v projektu Dějepis+, představují právě lekce zaměřené na dobové perspektivy premianta (celkem 19 metodik), zatímco další koncepty historického myšlení jsou zastoupeny vždy přibližně deseti lekcemi.

63) Zdeněk R. NEŠPOR, *Ústřední vývojové trendy současné religiozity*, in: Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství, Zdeněk R. Nešpor (ed.), Praha 2004, s. 21–37, zejm. s. 30.

64) Pracovní listy jsou nabídnuty ve dvou verzích: náročnější verze používá neupravené citace z pramenů, zatímco čtenářsky přívětivější forma prameny didaktizuje a transformuje do srozumitelného moderního jazyka a stylistiky.

65) Letní škola badatelské výuky: starší dějiny, FF UK a DOX, [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://badatelskaletniskola.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/101/2024/04/Program-Letni-skoly-2023.pdf>; XIX. Letní škola mediévistických studií, [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <http://cms.flu.cas.cz/cz/badatele/nase-akce/doktorandske/letni-skola/xix-letni-skola-mediévistických-studií-2.html>. Poděkování patří

jin raného novověku a didaktiky dějepisu na Katedře historie Univerzity Palackého, někteří vyučující materiály použili při výuce na střední i základní škole a poskytli mi poté zpětnou vazbu. V současné době je lekce zveřejněna na výukovém portálu Didaktik Historického ústavu Akademie věd České republiky (dále jen AV ČR), kde je k dispozici včetně metodického průvodce. Také je zveřejněna jako ilustrace a podpora na metodickém portálu RVP.CZ v oboru Dějepis (tematický okruh Poznáváme minulost), pod očekávaným výsledkem učení CAS-DEJ-001-ZV9-006 a má název *Jaký význam měla víra pro život lidí v 17. století?*⁶⁶ V této studii se tedy mohu soustředit jen na vysvětlení koncepce lekce, jejích cílů a zvolených postupů, důvodů volby právě těchto pramenů a způsobu práce s nimi.

Pro práci žáků a žákyň jsem vybrala písemnosti osobní povahy tří mužů a jedné ženy. Společné je jim to, že část svého života prožili v 17. století a zanechali po sobě více či méně rozsáhlé osobní písemné svědectví, například dopisy či paměti, v nichž se obšírně věnovali své víře a svým věroučným představám. Současně se všichni čtyři v mnoha ohledech liší, zejména patří k různým sociálním a konfesionálním skupinám, stejný není ani jejich věk, ani pohlaví.

I. Šlechtic Vilém Slavata z Clumu a Košumberka (1572–1652) je zvolen jako příklad konvertity ke katolictví. Žáci a žákyň pracují s jeho dopisy, které si krátce po svém přestupu ke katolictví vyměnil se svým otcem Adamem, příslušníkem Jednoty bratrské. Oba v korespondenci formulují jednoznačná věroučná stanoviska a navzájem si vymlouvají svou konfesionální příslušnost. Otec si dělá starosti o synovu spásu a v emotivně vypjatém dopise mu doslova spílá a děsí se důsledků jeho konverze u Posledního soudu.⁶⁷

například Aleně Zině Janáčkové ze Gymnázia a Střední odborné školy Moravské Budějovice a Karolíně Melounové ze ZŠ Donovalská v Praze, které lekci použily ve výuce.

66) Raný novověk online [online], [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://didaktik.hiu.cas.cz/badatske-lekce/RVPCZ> [online], [citováno dne: 15. 9. 2025]. Dostupné z: <https://uloziste.rvp.cz/material/17b80a>.

67) Josef JIREČEK, *Přestoupení Viléma Slavaty k církvi katolické*, Časopis katolického duchovenstva 3, 1862, s. 401–435; Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, s. 476–541; Petr MAŤA, *Von der Selbstapologie zur Apologie der Gegenreformation. Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slavata (1572–1652)*, in: *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, U. Lotz-Heumann – J.-F. Missfelder – M. Pohlig (eds.), Heidelberg 2007, s. 287–322.

II. Měšťan a pekařský mistr Hans Kriesche (1570–1622?) byl vybrán proto, že byl luterán, který sepisoval kroniku a z velmi silně věroučných pozic komentoval dění ve svém městě a zemi. Nakonec musel pod tlakem násilné rekatolizace ve dvacátých letech 17. století přestoupit ke katolictví. Žil a provozoval svou živnost v České Lípě, během českého stavovského povstání se krátce účastnil bojů ve stavovském vojsku. Žáci pracují s jeho popisem bitvy na Bílé hoře, již vykreslil, jak vyústí u Posledního soudu v odměnu pro věrné bojovníky a v zatracení pro nevěrné a úkladné velitele, a s jeho novoročním přáním a modlitbou, již zapsal 1. ledna 1621.⁶⁸

III. Rytíř Bořek Mateřovský z Mateřova (1567–1640) je příkladem náboženského migranta, který odešel v roce 1628 s rodinou do exilu, protože nechtěl přijmout katolictví. V saské Pirně pak prožil zbytek svého života a sestavoval si tam památník, kam si zapisoval mimo jiné své modlitby. Vyjadřoval v nich obavy z toho, že kdyby nemohl přijímat podobojí a kdyby se musel pod tlakem okolností vrátit do Čech a přestoupit ke katolictví, byl by zatracen a zemřel by na věčnosti.⁶⁹

IV. Šlechtična Alžběta Lidmila z Lisova (1639–1698) patří k mladší generaci narozené v průběhu třicetileté války a byla vybrána proto, že je první ženou, od níž máme v českém prostoru dochovány rodinné vlastnoručně sepsané paměti. V nich popisovala až na výjimky svůj ženský svět orientovaný zejména na péči o rodinu a děti. Unikátní jsou popisy porodů jejich patnácti dětí, stejně jako dojemné pasáže, v nichž se vyrovnává s četnými úmrtími svých dětí. To vše komentuje s hlubokou vírou a s nadějí na setkání se zesnulými dětmi v nebi.⁷⁰

Pamětníci jsou zvoleni tak, aby reprezentovali pestré životní okolnosti lidí v 17. století, ale přitom aby jejich sebevypovědi obsahovaly podstatné odkazy na náboženské představy a živou víru i její praktikování.

Žáci mají pro každého pamětníka a pamětnici k dispozici pracovní list obsahující vždy několik typů informací: 1) stručný životopis na základě

68) Jaroslav PANÁČEK (ed.), *Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho*, Litoměřice – Praha 2016.

69) Marie RYANTOVÁ, *Těžké časy urozeného a statečného rytíře Bořka Mateřovského z Mateřova, exulanta v městě Pirně*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Michaela Hrubá (ed.), Ústí nad Labem 2001, s. 249–257; Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, „Ach, neračič dopouštěti.“ *Rukopis exulanta Bořka Mateřovského mezi mementem mori, věroučným vyznáním, modlitební knížkou a rodinnou pamětí*, *Listy filologické* 1–2, 2019, s. 85–121.

70) Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*, Praha 2002.

odborné literatury, který jim poskytuje důležitý kontext pro práci s prameny, 2) informaci o okolnostech a době vzniku pramene, které jim poskytují kontext ohledně toho, proč písemnost vznikla a jakou funkci měla pro pisatele, 3) několik konkrétně vybraných citátů z pramene, které jsou s ohledem na srozumitelnost didaktizovány z hlediska lexikálního a též po syntaktické stránce. U každého úryvku je nabídka konkrétních úkolů, které žáky a žákyně navádějí k důležitým výpovědím a obsahům, jež by měli z textu umět vytěžit. Práce žáků je strukturována do syntetizující a srovnávací tabulky.

Žáci a žákyně mají pomocí těchto zdrojů do tabulky k historickému aktérovi vybrat: 1) které události a okolnosti z jeho autobiografie považují za důležité, 2) jak podle nich jeho/její víra ovlivňovala chování a konkrétní způsoby rozhodnutí v určitých situacích, 3) co podle zdrojů patrně od Boha očekával/a a v co doufal/a a věřil/a, a nakonec 4) napsat několik klíčových slov, například formou hashtagu, které vyjadřují to nejdůležitější, co a jak napsal/a o své víře. Příloha č. 1 ukazuje, jak tabulku vyplnili učitelé a učitelky dějepisu na Letní škole badatelské výuky v srpnu 2023.

Vzhledem k množství textu se osvědčilo pracovat metodou expertních skupin, případně rozdělit práci tak, aby každá skupina hloubkově zpracovala jen jednoho pamětníka a v tabulce vyplnila svůj řádek. V závěrečné části si pak skupiny navzájem výsledky své práce představily a při diskuzi v plénu vytvářely a společně vyplňovaly tabulku.

Cílem je, aby žáci a žákyně s oporou ve zdrojích, které jsou kontextualizovány životopisem a objasněním okolností vzniku a funkcí pramene, našli důkazy ohledně způsobu myšlení, názorů a vnitřních světů čtyř historických aktérů. Výstupem lekce je porovnání čtyř různých způsobů vztahování se k Bohu a současně porozumění tomu, jak podobně ve svém významu a ve své důležitosti se všichni čtyři ke své víře vztahovali a jak klíčovou roli měla pro jejich život, pro činěná rozhodnutí, jednání a také způsob, jakým popisovali sebe a svůj život.

6. Závěrem

Cílem studie bylo představit *dobové perspektivy* jako jeden z konceptů historického myšlení, jehož rozvíjení požaduje nově velká revize RVP ZV pro obor dějepis, a to speciálně pro starší dějiny, z hlediska oborově-didaktického, historiografického a prakticky-metodického.

Ohledně relevance starších dějin se v současné době vede vášnivá diskuze ve veřejném prostoru a na odborných fórech. Jedním z důvodů může být protežování moderních dějin v posledním desetiletí ze strany státu reprezentovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy,⁷¹ finanční podpora projektů specializovaných na soudobé dějiny, popularizace soudobých dějin prostřednictvím vzdělávacích programů neziskových organizací (Paměť národa) nebo v projektech vlivných influencerů (*Kovy řeší dějiny* ve spolupráci s Českou televizí)⁷² a ve veřejném prostoru rezonující názor podporovaný veřejnoprávními médii, že to nejdůležitější, co by si žáci a žákyně měli z výuky odnášet, je orientace v moderních dějinách.

Reakcí na asymetrickou podporu moderních dějin bylo mimo jiné několik odborných setkání historiků, didaktiků a učitelů v nedávných letech. Workshop *Raný novověk online. Jak a proč učit o 16.–18. století?*, konaný na půdě Historického ústavu AV ČR v říjnu 2021, plédoval za záchranu raného novověku a konstatoval jeho upozadování ve školní výuce.⁷³ Otázce *Proč se zabývat staršími dějinami v době nových médií?* se věnovala Letní škola badatelské výuky pro učitele a učitelky v srpnu 2023, pořádaná Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a Galerií DOX.⁷⁴ Odborná konference *Středověk do škol?*, kterou v dubnu 2024 uspořádalo Centrum mediivistických studií Filosofického ústavu AV ČR, si mimo jiné kladla otázku, v čem mají dějiny středověku své opodstatnění a zda i mediivistická témata ve školním dějepisu mohou přispívat tomu, co se očekává od moderních dějin, tedy

71) Doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR k výuce moderních dějin [online], 2013, aktualizace 2016 [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-vyuce-dejin-20-stoleti-1>.

72) Česká televize, *Kovy řeší dějiny* [online], 2019 [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12231562980-kovy-resi-dejiny/>.

73) *Raný novověk online. Jak a proč učit o 16.–18. století?* [online], 15. 10. 2021 [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.hiu.cas.cz/udalosti/rany-novovek-online-jak-a-proc-ucit-o-16-18-stoleti>.

74) Letní škola badatelské výuky – starší dějiny [online], 23.–24. 8. 2023 [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://badatelskaletniskola.ff.cuni.cz/minuleroecniky/>.

například obraně společnosti před xenofobií, homofobií a dalšími podobami netolerance, nebo podpoře kritického myšlení a utváření soudržné a odolné společnosti.⁷⁵ Napětí mezi soudobými a staršími dějinami a potřebu diskutovat obojí reflektovala i druhá odborná konference Asociace pro didaktiku dějepisu, konaná v září 2024 v Liberci, která do programu mimo jiné zařadila paralelní diskuzní bloky odborníků a odbornic na soudobé a starší dějiny.⁷⁶

Význam náboženství pro porozumění životních světů lidí v minulosti i v současnosti podtrhlo revidované RVP ZV, které jako šestý z celkem osmnácti očekávaných výsledků učení (CAS-DEJ-001-ZV9-006) stanovuje, aby žáci a žákyně uměli doložit, *„jaký vliv mělo náboženství na jednání lidí v různých dějinných epochách“*.⁷⁷ Žáci mají být vedeni k porozumění role, již *„mělo náboženství v jednání lidí v minulosti“* a toho, *„jak jim umožňovalo reagovat na zásadní otázky lidského života“*. Explicitně je zde uvedeno, že to neznamená pouze seznámení s náboženskou doktrínou nebo dějinami církevních institucí, ale rozvoj citlivosti k duchovním hodnotám a symbolickému uchopování světa, přičemž stěžejní má být porozumění křesťanství, judaismu a islámu. Kromě orientace ve třech monoteistických náboženstvích mají žáci na vybraných příkladech doložit, *„jak náboženství pomáhalo lidem symbolicky vysvětlovat svět a odpovídat na základní životní otázky“*, například ohledně smyslu života a toho, co následuje po smrti.

Předložená studie s konkrétním příkladem, jak pomáhat žákům porozumět myšlení historických aktérů v předmoderní době, jehož základem je křesťanství, si mimo jiné klade za cíl přispět k diskuzi o proměně cílů dějepisného vzdělávání. Téma jsem ukotvila v oborově-didaktické teorii, na niž implicitně odkazuje velká revize RVP ZV, a v recentní historiografii. Nabídla jsem konkrétní příklad, jak s pomocí jednoho typu písemného pramene vytvořit příležitost pro kritické bádání. Setkání s jinakostí, například prostřednictvím radikálně odlišného předmoderního způsobu chápání světa, jeho řádu a lidského života a smrti, považuji za jeden

75) Středověk do škol? [online], 18.–19. dubna 2024 [citováno dne: 22. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.flu.cas.cz/cz/akce-filosofickeho-ustavu-av-cr/21-konference-a-workshopy/4459-stredovek-do-skol>.

76) Úplně nový dějepis? Kudy a kam s revizí RVP a Kompetenčním rámcem absolventů učitelství [online], 12.–13. září 2024 [citováno dne: 8. 7. 2024]. Dostupné z: <https://adidej.cz/>.

77) Revize RVP ZV [online], [citováno dne: 15. 9. 2025]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas/dej>.

z důležitých cílů výuky předmětu dějepis, který má potenciál podílet se na pěstování odolnosti moderní společnosti, budování úcty k odlišnosti a respektu k různorodosti. Empatický „skok“, o němž píše Peter Seixas, je dovednost důležitá pro život v 21. století, jejíž pěstování mohou dobové perspektivy ve starších dějinách velmi dobře posilovat.

Příspěvek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR udělené Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2025_026).

doc. PhDr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
radmila.prchal@upol.cz

Příloha

Tabulka na následující straně – srovnání čtyř pamětníků (k lekci *Jaký význam měla víra pro život lidí v 17. století?*) – vznikla na Letní škole badatelské výuky věnované starším dějinám, která se konala 24. a 25. srpna 2023 a pořádala ji Filozofická fakulta Univerzity Karlovy ve spolupráci s Centrem současného umění DOX. Na workshopu s názvem „Dobové perspektivy“ ve starších dějinách: Jak lépe porozumět lidem, kteří žili v předmoderní době? pracovali účastníci a účastnice workshopu dle výše naznačeného postupu a vytvořili při závěrečném sdílení práce skupin tuto společnou tabulku. Příkládám ji jako konkrétní příklad toho, jak může výstup z lekce vypadat.

Pamětnice a pamětníci	Důležité okolnosti jeho/jejího života	V co doufá, co od Boha očekává?	Jak víra ovlivňuje její/jeho chování a jednání?	Hashtag, co a jak píše o své víře (klíčo- vá slova, myšlenky)
Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652) a jeho otec Adam – šlechtická rodina	Dva dopisy – jeden od otce synovi a druhý od syna otci – řeší téma přestoupení syna ke katolictví a otec se snaží pře- svědčit syna, že dělá chybu, protože protestanství je úplně nejvíc nejlepší. Životní okamžiky – přestup ke katolictví a vyhození z okna.	Spasení. Víra je pro něj důležitější než majetky, ale majetky má, protože manželka. Sňatek.	Víra pro něj důležitá, byla důležitá v kariéře i v ži- votě.	Komunikace s otcem #konečněsprávně
Hans Kriesche (1570–1622?) – měšťan, pekařský mistr	Píše kroniku (od 90. let) – za- měřuje se na místní události – psal to 30 let. Byl na vandru – vyučil se na pekaře a stal se pekařským místrem. Zúčastnil se stavovského povstání. „Musel“ přestoupit – původně luterán a poté katolík – sám to o sobě nenapsal, napsal to o něm někdo jiný (přestal psát v momentě, kdy konver- toval?). Měl nějaký majetek – mohl si koupit dům atd. Dvakrát byl povolán do zbraně (stavovské povstání).	Odměň spravedlivé – Bůh bude spravedlivý – Bůh odmění/potrestá.	Přítom jak popisuje útrapy války. Přání do budoucnosti – přání nového roku.	#Bůhrozhodne #Luteránkatolíkem 1622 Bůh pro všechny Majetek je víc než víra

Bořek Mateřovský z Ma- teřova (1567–1640) – šlechtic, exulant	Český rytíř, protestant. Od roku 1628 v exilu. Bojoval proti katolíkům ve švédském vojsku. Sepisoval si památník.	Návrat nekatolické víry do českého království. Všechny lidské kroky bude řídit Bůh. Že by se na závěr mohl vrátit domů, pokud se vrátí nekatolictví do čes- kých zemí.	Odešel do exilu – vzdal se všeho, aby nezradil svou víru, raději odejde do exilu. Vojenské vystoupení na straně švédského krále – šel do boje proti českému království – proti českému králi – standardní vlasti- zrádce – dnes bychom ho odsoudili, protože zradil svoji zemi a svého krále, ale protože to dělal kvůli víře, není tak odsuzovaný.	#Vírouaodbojemke- svobodě Protestantismus Exil Odboj Památník
Alžběta Lidmila z Lisova (1639–1698) – šlechtična	Je to žena. Vztahoval se k tomu, co bylo kolem ní – recepty, léčivé přípravky. Zápisky jsou občas vedeny jako modlitba – neztrácí víru, nehnevá se na Boha atd. Velmi fyzicky zdatná – za 16 let zvládla odrodit 13 dětí. Velmi silně věřící. Její život byl hodně ovlivněný svatbou – začala psát zápisky až rok po svatbě – „teď jsme měli snátek, teď začínáme novou etapu života“. Vzdělání: ženy? – umí psát, chce psát a pře.	Křest prvního syna: – Bůh dá požehnání a mi- lost, Bůh mu dá dobrý křesťanský život, po Bohu chce, aby vedl jeho kroky a jeho výchovu. Úmrtí dítěte: – Důležitost křtu před smrtí dítěte. – Věřila v to, že se dítě u Pána Boha přimluví a že se potkají v nebes- kém království. – Smrt dítěte – není to za- trest, ale bude jim pomá- hat v nebeském životě. – Termín – šťastná smrt.	Porod a smrt dítěte.	#křest #víra #BůhdalBůhvzal